

II. ARGUMENTUM

Contribuții jurisprudențiale la clarificarea regimului acordării cheltuielilor de judecată

Traian C. Briciu

Profesor univ. dr. la Facultatea de Drept – Universitatea din București

Case-Law Contributions to Clarifying the Regime for Awarding Litigation Costs

Abstract

This article examines how judicial decisions have shaped the interpretation and application of the rules governing the award of litigation costs. It addresses, inter alia, the normative basis for cost-shifting; the scope of grounds for relief from payment; the latest procedural stage at which a party may seek an award of costs; the categories of recoverable cost items; issues arising from third-party participation; and the judicial moderation of attorney-fee claims.

Rezumat

Articolul prezintă diferite aspecte în care jurisprudența a modelat înțelegerea și aplicarea dispozițiilor care reglementează acordarea cheltuielilor de judecată. Sunt antamate aspecte precum fundamentul acordării cheltuielilor de judecată, sfera de aplicare a cauzei de exonerare de la plata acestora, aspecte privind momentul procesual până la care se poate formula cererea de acordare a cheltuielilor de judecată, categorii de cheltuieli ce pot fi recuperate în cadrul procesului, aspecte privind participarea terților sau reducerea cheltuielilor de judecată reprezentate de onorariul avocatului.

I. Scurt istoric al reglementării cheltuielilor de judecată

Justiția este gratuită, dar înfăptuirea ei costă... mai mult sau mai puțin, dar costă mereu!

Nu ne propunem să dezvoltăm acum principiul gratuității justiției, în sensul tehnic al acestuia, ori limitele lui. Am făcut aceasta în alte lucrări, iar aspectele dezvoltate acolo sunt în continuare valabile¹.

Sunt cheltuieli generale privind sistemul judiciar, care revin statului, în calitate de garant al bunei funcționări a serviciului public al justiției. Sunt și cheltuieli care țin de administrarea unui proces anume determinat. Acestea din urmă sunt cheltuieli de procedură. Ele revin, cu unele excepții², părților implicate în respectiva cauză. Între cele

¹ Tr.C. Briciu, *Instituții judiciare*, Ed. C.H. Beck, București, 2012, pp. 51-55.

² Ne referim la situația în care partea care a beneficiat de ajutor public judiciar cade în pretenții, iar cheltuielile procesuale avansate de către stat rămân în sarcina acestuia, dar și la alte situații excepționale, cum ar fi obligarea părții care a beneficiat de ajutor public judiciar la restituirea, în tot

două tipuri de cheltuieli există un anumit canal de comunicare, dar care nu este obligatoriu și nici esențial, deși, în concepția noastră, este de dorit să fie mai puternic¹. Spre exemplu, taxele judiciare de timbru avansate de titularul unei cereri adresate justiției reprezintă cheltuieli într-un dosar determinat și, deopotrivă, din păcate numai în parte, susțin și sistemul judiciar în ansamblul lui.

În privința cheltuielilor de procedură, nu este nicio îndoială că, sub rezerva unor situații speciale, acestea sunt avansate de către părți, după reguli stabilite de lege sau, în anumite cazuri, de către instanța de judecată. Totuși, legislația noastră, în acord cu concepția europeană asupra problemei, recunoaște celui care „a câștigat procesul” dreptul să recupereze cheltuielile efectuate în legătură directă cu învestirea instanței și administrarea cauzei în sine.

Vechiul Cod de procedură civilă prevedea că „*partea care cade în pretențiuni va fi obligată, la cerere, să plătească cheltuielile de judecată*” [art. 274 alin. (1)].

Noul Cod de procedură civilă prevede, de o manieră identică, „*partea care pierde procesul va fi obligată, la cererea părții care a câștigat, să îi plătească acesteia cheltuieli de judecată*” [art. 453 alin. (1)].

Diferența între cele două reglementări reprezintă o simplă actualizare de stil lingvistic. Nici în privința celorlalte chestiuni ce formează regimul juridic al acordării cheltuielilor de judecată legiuitorul noului Cod de procedură nu a intervenit în mod substanțial, limitându-se la eliminarea unor anacronisme care erau, oricum, căzute în desuetudine sau la consolidarea jurisprudenței pe deplin acceptate și deja asimilate în mediul juridic². Fără a interveni de o manieră categorică asupra textelor legale, este evident că legiuitorul a dorit să imprime un anumit trend novator în privința posibilității reducerii de către instanță a cheltuielilor de judecată reprezentate de onorariul avocaților. Dacă, sub imperiul vechii reglementări, textul suna sec: „*judecătorii au însă dreptul să mărească sau să micșoreze onorariile avocaților, potrivit cu cele prevăzute în tabloul onorariilor minimale, ori de câte ori*

sau în parte, a cheltuielilor avansate de către stat, dacă, prin comportamentul nediligent avut în timpul procesului, a cauzat pierderea procesului, ori dacă, prin hotărâre judecătorească, s-a constatat că acțiunea a fost exercitată abuziv [art. 18 și 19 alin. (2) din O.U.G. nr. 51/2008 privind ajutorul public judiciar în materie civilă].

¹ Ideal ar fi ca taxele judiciare de timbru plătite de părți pentru cererile înaintate instanțelor să fie în totalitate direcționate pentru nevoile sistemului judiciar, iar nu topite în bugetul consolidat al statului, unde își pierd legătura cu activitatea care le-a generat. A se vedea Tr.C. Briciu, *Cuvânt-înainte* la O.U.G. nr. 80/2013 privind taxele judiciare de timbru, *comentariu pe articole* (coord. Tr.C. Briciu), Ed. Solomon, București, 2021.

² Spre exemplu, a fost eliminată referirea la posibilitatea ca instanța să mărească onorariile avocaților, având în vedere că această prevedere nu mai era oricum aplicabilă ca urmare a regulilor impuse de legislația profesiei de avocat. De asemenea, s-a menționat expres că reducerea cheltuielilor de judecată în partea privitoare la onorariul avocatului nu produce efecte asupra raporturilor dintre avocat și partea pe care o reprezintă (client), aspect care era deja clarificat printr-o jurisprudență stabilă. Au fost indicate, cu titlu exemplificativ, în ce constau cheltuielile de judecată, dar și în această privință, legiuitorul a transpus practica judiciară creată sub imperiul vechiului Cod de procedură civilă. De altfel, într-o versiune mai veche a Codului (1921) art. 146 menționa expres categoriile de cheltuieli, fiind în principiu cele reținute și în prezent [*cheltuielile de judecata vor cuprinde: 1) Taxele de judecată; 2) Cheltuieli facute cu martori, experti, agenti sau cercetari la fata locului; 3) Cheltuielile de drum si de locuinta, cand partea ce a castigat a caletorit numai in vederea procesului; 4) O plata a avocatilor, dupe chibzuiala judecatei, se va tine sema partei castigatore*]. Ulterior, versiunea din 1948 a configurat art. 274 în forma de la momentul ieșirii din vigoare ca urmare a legii de punere în aplicare a noului Cod de procedură civilă.

vor constata motivat că sunt nepotrivite de mici sau de mari, față de valoarea pricinii sau munca îndeplinită de avocat”, noul Cod a reluat regula într-un mod mai circumstanțiat, stabilind că „instanța poate, chiar și din oficiu, să reducă motivat partea din cheltuielile de judecată reprezentând onorariul avocaților, atunci când acesta este **vădit disproporționat** în raport cu valoarea sau complexitatea cauzei ori cu activitatea desfășurată de avocat, ținând seama și de circumstanțele cauzei”. Practic, noutățile sunt înlocuirea lui „nepotrivit” cu „vădit disproporționat”, adăugarea la criteriul „valorii cauzei (pricinii – termen de sorginte slavă – n.n.)” și a celui al „complexității” acesteia, precum și, mai puțin semnificativa, schimbarea termenului „muncii” (cu iz proletar) cu unul mai potrivit, de „activitate”. Singurul element nou cu relevanță este condiția caracterului de „vădit disproporționat” al onorariului, care permite intervenția judecătorului asupra cuantumului cheltuielilor de judecată. Este evident că legiuitorul a dorit ca această intervenție să fie excepțională și manifestată numai în cazul unui veritabil abuz de drept procesual în stabilirea acestui capitol de cheltuieli. Nu mai era cazul ca judecătorul să cântărească prestația avocatului și să o adapteze contextului procesual, ci să intervină numai în cazuri extreme, noțiunea de vădit indicând o disproporție care este evidentă și indiscutabilă pentru orice persoană rezonabilă. Era vorba de o trecere de la proporționalizarea valorii la sancțiunea abuzului¹. Din păcate, practica judiciară, într-o măsură suficientă pentru a fi relevantă (nu putem afirma cu tărie că este majoritară, pentru că nu avem modalități de verificare), a interpretat textul nou într-o modalitate identică celui vechi, făcând abstracție de logica introducerii calificativului de „vădit disproporționat”, procedând ca și în trecut la o chinuitoare, instabilă și generatoare de probleme proporționalizare la centimă (potrivit unor criterii netransparente și, în unele cazuri, chiar hilare) a onorariului avocaților. Aceste chestiuni sunt prea gingașe și cu efecte ce trec linia actului de procedură în sine, ajungând în sfera politicilor și raporturilor profesionale și interprofesionale², așa că abordarea lor pe fond ar trebui făcută într-o analiză distinctă.

Anumite elemente jurisprudențiale, dar care au consolidat regimul cheltuielilor de judecată, au mai fost aduse prin asimilarea jurisprudenței Curții de la Strasbourg (CEDO). Din practica acesteia se poate desprinde cu ușurință că cel care câștigă procesul are dreptul

¹ În acest sens, a se vedea Gh.L. Zidaru, în *Drept procesual civil* (Gh.L. Zidaru, P. Pop), Ed. Solomon, București, 2020, p. 347-348. Autorul menționează caracterul excepțional al reducerii cheltuielilor constând în onorariul avocatului, subliniind că noțiunea de „vădit disproporționat” are în vedere un veritabil abuz, deși reține că nu în toate cazurile ar fi vorba de un abuz de drept. În orice caz, este importantă contribuția autorului în privința concepției potrivit căreia judecătorul trebuie să ia în calcul că reducerea cheltuielilor poate reprezenta un premiu nemeritat pentru partea care pierde procesul, accesul la justiție presupunând și responsabilitate. De asemenea, a se vedea V.M. Ciobanu, Tr.C. Briciu, C.C. Dinu, *Drept procesual civil*, ed. III, Ed. Universul Juridic, București, 2023, p. 541, nota 3 – se indică logica introducerii calificativului „vădit”, precum și faptul că nu ar exista nicio justificare pentru a se reduce cheltuielile sub nivelul onorariului minimal recomandat, conform art. 30 alin. (3) din Legea nr. 51/1995 privind organizarea și exercitarea profesiei de avocat.

² Potrivit unui proiect de lege (ce a fost adoptat – PL-x nr. 788/2023) s-a prevăzut ca reducerea cheltuielilor de judecată să poată interveni numai la cererea părții interesate, iar în acest caz, criteriile de reducere să se raporteze la regulile prevăzute în legislația profesiei de avocat. Din păcate, Înalta Curte de Casație a ridicat o obiecție de neconstituționalitate, iar Curtea Constituțională a admis obiecția. La acest moment, hotărârea Curții nu a fost încă publicată pentru a putea exprima un punct de vedere asupra argumentației. Cert este că legea nu a mai intrat în vigoare, în prezent, continuând o practică judiciară derutantă și adeseori greu de înțeles.

să recupereze de la partea care a pierdut acele cheltuieli care întrunesc cumulativ condițiile de a fi necesare, reale și rezonabile¹.

II. Dificultăți în determinarea regimului acordării cheltuielilor de judecată

Cheltuielile de judecată reprezintă un capitol al procedurii pe cât de neglijat de doctrină și, până la un punct, de jurisprudență, pe atât de delicat și generator de probleme legale și morale.

În primul rând, regimul acordării cheltuielilor de judecată își are sediul principal în Codul de procedură civilă. Cu toate acestea, dincolo de aspectele de drept procedural, precum modalitatea și termenul în care se pot solicita și proba, restul problemelor aparțin dreptului substanțial. De aici și o anumită derută în practică la problema dacă normele de drept substanțial din Codul de procedură civilă derogă total și creează un regim special și autosuficient al răspunderii civile sau se completează cu regulile generale ale acesteia și, dacă da, în ce proporție anume?

În al doilea rând, problema cheltuielilor de judecată poartă amprenta faptului că are un rol marginal în procesul civil și particular în sfera regimului general al răspunderii civile. Valoarea principală într-un proces nu este reprezentată de recuperarea sau plata cheltuielilor de judecată. Din perspectiva părților, în ansamblul eforturilor de conducere a unui proces, mijloacele de recuperare a cheltuielilor procesuale nu beneficiază de o atenție deosebită (cel puțin la începutul procedurii). Eventualele probleme apar, de obicei, după terminarea procesului. Din perspectiva instanței, deși reprezintă o cerere în dosar, cheltuiala de judecată nu formează esența cazului și, adesea, analiza ei intervine când atenția a fost în mare măsură epuizată în dezlegarea pretențiilor principale. Doctrina, deși a abordat constant problematica cheltuielilor de judecată, nu i-a dat nici ea o atenție aparte, fiind subiectul unor analize punctuale sau al unor culegeri de practică judiciară, fără o analiză integrată care să dezvăluie coordonat toate problemele acestei realități juridice.

În al treilea rând, tocmai pentru faptul că a fost privită adesea drept o chestiune marginală a procesului, a cărei eventuală inflamare are loc ex post, problematica cheltuielilor de judecată nu a avut parte de atenția necesară unei așezări jurisprudențiale solide și abia în ultima perioadă de timp a atras aplicarea mecanismelor de unificare a practicii. O mai mare efervescență a cunoscut problematica cheltuielilor de executare. Caracterul concret al fazei procesuale, dar și complicațiile raporturilor suprapuse (executor – creditor – debitor) au atras aplicarea mecanismelor de unificare a practicii.

III. Necesitatea clarificării pe cale jurisprudențială a regimului acordării cheltuielilor de judecată

Acordarea cheltuielilor de judecată a generat, de-a lungul timpului, practică neunitară. Pornind de la chestiuni controversate vechi, precum cele referitoare la materiile în care poate opera exonerarea de obligația de plată, la suportarea/recuperarea lor de către

¹ Curtea Europeană a Drepturilor Omului a reținut în anumite cauze împotriva României (cauza *Costin c. României*, hotărârea din 26 mai 2005, par. 43; cauza *Străin și alții c. României*, hotărârea din 21 iulie 2005; cauza *Petre c. României*, hotărârea din 27 iunie 2006) că partea care a câștigat procesul nu va putea obține rambursarea unor cheltuieli decât în măsura în care se constată realitatea, necesitatea și caracterul lor rezonabil. A se vedea I. Militaru, E.S. Militaru, *Scurtă analiză a jurisprudenței recente a Curții Europene a Drepturilor Omului cu implicații asupra proporționalității cheltuielilor de judecată. Remedii efective care trebuie asigurate în dreptul intern*, disponibil pe www.juridice.ro [<https://www.juridice.ro/714787/scurta-analiza-a-jurisprudentei-recente-a-curtii-europene-a-drepturilor-omului-cu-implicatii-asupra-proportionalitatii-cheltuielilor-de-judecata-remedii-efective-care-trebuie-asigurate-in-dreptul-int.html>].

intervenientul accesoriu sau alți terți intervenienți, până la cele mai noi, legate de includerea în acestea a salariului consilierului juridic, onorariului de succes al avocatului sau modul de acordare în cazul unor proceduri în care succesul nu implică vreo culpă a celuilalt, problematica cheltuielilor de judecată este vie și generează dileme juridice, dar și de ordin moral.

În urmă cu zeci de ani, chestiunea cheltuielilor de judecată era privită, sub aspect practic, cu o anumită relaxare. Este de înțeles, deoarece standardul de satisfacție față de actul de judecată nu se raportează la modul în care au fost recunoscute și acordate cheltuielile de judecată. Bucuria sau amărăciunea rezultatului constă în obiectul principal.

Acum pare însă că justițiabilul a devenit din ce în ce mai neîndurător în critici și scump în așteptările pe care le are față de justiție. Este informat și nu lasă să treacă nimic de la el. Poate și justiția a devenit mai scumpă, poate și oamenii s-au schimbat, dar cert este că se simte un interes crescut pentru recuperarea cheltuielilor de judecată (sau de executare), iar acolo unde este mult interes inevitabil apar și problemele controversate. Cum dreptul pozitiv este creat în ambianța perioadei mai relaxate asupra cheltuielilor de judecată, el a devenit prea larg față de efervescența actuală a chestiunii, dar mai ales față de tentația majorității juriștilor de a se bloca în lipsa unui text legal care să reglementeze exact situația cu care se confruntă în concret.

Revine jurisprudenței rolul de a umple rosturile dintre cărămizile puse de legiuitor și a realiza astfel un regim coerent, funcțional și echitabil al modului în care se acordă cheltuielile de judecată.

Vom prezenta câteva clarificări aduse de jurisprudență în această materie, dar și câteva aspecte unde aceasta ezită încă să prezinte o soluție unitară. Analiza nu are caracter exhaustiv. De asemenea, nu își propune să epuizeze problematica reducerii cheltuielilor de judecată constând în onorariul de avocat, deoarece, la acest moment, așa cum am arătat, nu este publicată încă hotărârea Curții Constituționale care a împiedicat modificarea Codului de procedură civilă sub acest aspect. O analiză ar trebui făcută după publicarea hotărârii Curții. Nu va fi antamată problematica cheltuielilor de executare. Există un trunchi comun al celor două feluri de cheltuieli procesuale, dar și suficiente deosebiri ce ne îndeamnă la demararea unui proiect distinct cu privire la acestea din urmă.

IV. Unele certitudini jurisprudențiale. Dezvoltări pe marginea acestora

1. Natura cererii de acordare a cheltuielilor de judecată

1.1. Dezlegări

Înalta Curte de Casație și Justiție a stabilit, este drept în considerente, dar cu caracter decisiv, că temeiul acordării cheltuielilor de judecată este răspunderea civilă delictuală. Prin urmare, nu este o răspundere obiectivă (concretizată într-o indemnizație), nici o sancțiune de ordin procedural (precum amenda judiciară) și nici o formă de răspundere sui generis, cu un regim special, autonom. Așa cum, în mai multe rânduri, a afirmat instanța supremă, la baza răspunderii este culpa procesuală a celui care a provocat un proces fără a avea legitimitate sau s-a opus fără temei unor pretenții ce s-au dovedit a fi legitime¹.

¹ ICCJ, dec. nr. 59/2017 în vederea pronunțării unei hotărâri prealabile cu privire la următoarea chestiune de drept: „În ce măsură, în condițiile art. 453 alin. (1) C. pr. civ., într-o cauză având ca obiect obligarea pârâtului la suportarea pretenției constând în cheltuielile de judecată generate de un alt litigiu soluționat definitiv, acestuia îi pot fi puse în sarcină și cheltuielile de judecată provocate de procesul actual” (în special par. 82-84), publicată în M. Of. nr. 871 din data de 6 noiembrie 2017.

Această statuare nu este cu nimic nouă, corespunzând viziunii doctrinei și orientării unei părți majoritare a practicii judiciare. De altfel, Curtea nici nu a fost chemată, în esență, să dezlege problema temeiului juridic de drept substanțial al dreptului la recuperarea cheltuielilor de judecată, ci chestiunea a fost abordată în cadrul considerentelor decisive ale hotărârii. Aceasta nu reduce cu nimic importanța celor reținute și faptul că acestea conferă un punct stabil pentru rezolvarea altor chestiuni care nu au fost în mod expres antamate.

1.2. Dezvoltări pe marginea naturii juridice a cererii privind acordarea cheltuielilor de judecată

Cererea de acordare a cheltuielilor de judecată se face până la închiderea dezbaterilor sau, în cazul în care nu s-a făcut în aceste condiții, se poate face pe cale separată în termenul general de prescripție, care curge de la data rămânerii definitive a hotărârii judecătorești.

S-a consolidat teza potrivit căreia această cerere este una de drept comun, care se supune regulilor generale de competență materială și teritorială, că este supusă taxei judiciare de timbru ca orice altă pretenție pecuniară (scutirea intervenind numai atunci când solicitarea este formulată în dosarul în care s-au făcut cheltuielile)¹ și că reclamantul poate solicita și acordarea cheltuielilor efectuate cu această nouă cerere de chemare în judecată. Desigur, așa cum era firesc, instanța supremă a statuat că în cadrul noului dosar sunt, deopotrivă, aplicabile dispozițiile art. 451 alin. (2) C. pr. civ., referitor la posibilitatea reducerii cheltuielilor de judecată, aspect care decurge în mod logic din faptul că aceste prevederi, deși cuprinse în cadrul unei legi de procedură, sunt în realitate norme de drept substanțial. Ele se aplică indiferent de calea procedurală aleasă de parte pentru solicitarea daunelor reprezentate de cheltuielile făcute cu procesul, fiind atașate dreptului însuși.

Dacă, sub aspect substanțial, cheltuielile de judecată își au temeiul în răspunderea delictuală, în mod corect instanța supremă se raportează la existența unei culpe procesuale. Oare înseamnă aceasta că judecătorul ar trebui să analizeze „culpa procesuală” distinct de „pierderea procesului”, noțiune utilizată de art. 453 alin. (1) C. pr. civ.? Dacă da, ce s-ar întâmpla atunci când partea a „pierdut procesul”, dar nu i se poate reține o „culpă procesuală”? În realitate, nu există nicio suprapunere între cele două noțiuni. Potrivit regulilor speciale stabilite regimului juridic al cheltuielilor de judecată, „culpa procesuală”, văzută drept condiție de fond pentru atragerea răspunderii delictuale, este indicată de rezultatul procesului, respectiv „pierderea” acestuia. Desigur, termenul de „pierdere” a procesului trebuie înțeles în sensul real și efectiv al termenului, iar nu al consemnării formale în dispozitiv. Spre exemplu, atunci când cererea în pretenții formulată de reclamant este respinsă deoarece pârâtul, pus în întârziere, a plătit după înregistrarea cererii de chemare în judecată, deși, formal, cererea se va respinge ca rămasă fără obiect, totuși reclamantul a câștigat procesul. El are dreptul la recuperarea cheltuielilor de judecată².

¹ ICCJ, dec. nr. 19/2013 referitoare la examinarea recursului în interesul legii formulat de către procurorul general al Parchetului de pe lângă Înalta Curte de Casație și Justiție privind interpretarea și aplicarea dispozițiilor art. 1, art. 2 alin. (1) și art. 15 lit. p) din Legea nr. 146/1997, cu modificările și completările ulterioare, în referire la timbrarea cererilor prin care cheltuielile de judecată sunt solicitate pe cale separată, M. Of. nr. 45 din data de 20 ianuarie 2014.

² Este întemeiată cererea de acordare a cheltuielilor de judecată formulată de reclamant în situația în care pârâtul își îndeplinește obligațiile în timpul judecății, întrucât în plata cheltuielilor judiciare intră atât cheltuielile făcute anterior introducerii cererii de chemare în judecată, în faza formulării plângerii prealabile, care se află în strânsă legătură cu judecata, cât și cheltuielile făcute în timpul judecății, neputându-se transfera vinovăția pârâtului, care a constatat în nerezolvarea cererii

Această simplificare a probei culpei procesuale este necesară deoarece legiuitorul a preferat un sistem simplu de rezolvare a cererii privind plata cheltuielilor de judecată, care să evite dublarea eforturilor justiției¹.

Prin urmare, pierderea procesului nu este o prezumție a culpei, ci este însăși dovada acesteia.

Această regulă are o consecință firească. Culpă procesuală se raportează la proces (ne referim la faza *iurisdictio*) ca act *unitar și indivizibil*, iar nu la fiecare componentă a acestuia. În cursul unui litigiu, atitudinea părților asupra fiecărui act de procedură văzut individual, precum și soluțiile instanței, oscilează cu sorți schimbători: partea care a câștigat procesul poate să fi solicitat probe care s-au dovedit costisitoare și nu au fundamentat, în final, soluția favorabilă a instanței; partea care a pierdut procesul, în final, a obținut totuși succese intermediare prin faptul că a fost admisă calea de atac (în legătură cu care a avut cheltuieli), fiind trimisă cauza spre rejudecare²; apelantul obține schimbarea soluției

reclamantei într-un termen rezonabil. (ICCJ, s. de cont. adm. și fisc., dec. nr. 2203 din 17 aprilie 2019, www.scj.ro).

¹ Pentru o admirabilă analiză a noțiunii de „pierdere” a procesului, în sensul că aceasta stă în efectele concrete ale soluției, iar nu în consemnarea scriptică a rezultatului în minuta hotărârii, dar și a faptului că, potrivit art. 453 C. pr. civ., culpa, condiție a răspunderii civile delictuale, nu poate fi analizată distinct de pierderea procesului – a se vedea A.G. Țambulea, *Comentariu la C. Ap. Cluj, s. II civ., dec. civ. nr. 458/2019 din 17 septembrie 2019*, C. Ap. Cluj, s. I civ., dec. civ. nr. 420R/2021 din 8 decembrie 2021, în RRDJ nr. 4/2024, consultată pe www.sintact.ro [<https://sintact.ro/#/publication/151034835?cm=URELATIONS>]. Comentariul critică soluția greșită a instanței de a nu acorda cheltuieli de judecată apelantului atunci când apelul a fost respins ca rămas fără interes, în condițiile în care sechestrul judiciar instituit de prima instanță împotriva apelantului s-a desființat de drept ca urmare a nedepunerii în termen a cauțiunii. Autoarea, însă, aduce semnificative contribuții la clarificarea unor situații precum pierderea procesului ca urmare a declarării neconstituționale a textului de lege pe care reclamantul și-a întemeiat cererea de chemare în judecată, apreciind că, în acest caz, precum și în altele asemenea (a se vedea practica judiciară citată acolo), partea datorează cheltuieli de judecată, chiar dacă nu i s-ar putea reproșa atitudinea subiectivă pe care a avut-o la momentul inițiativei judiciare. Spre exemplu. Se arată că „în urma constatării că O.U.G. nr. 34/2020 pentru modificarea și completarea O.U.G. nr. 1/1999 privind regimul stării de asediu și regimul stării de urgență este neconstituțională, în ansamblul său, au fost admise plângerile contravenționale împotriva proceselor-verbale de contravenție încheiate în baza acestei ordonanțe, reclamantii solicitând obligarea agentului constatator la plata cheltuielilor de judecată generate de formularea plângerii contravenționale, în timp ce apărarea agentului constatator intimat a fost bazată pe lipsa culpei sale procesuale, în condițiile în care, la data încheierii procesului-verbal de contravenție, nu numai că s-a bazat pe un text legal în vigoare, dar avea chiar obligația aplicării acelu text și încheierii proceselor-verbale de contravenție”.

² Pentru corecta rezolvare a noțiunii de „pierdere a procesului” atunci când vorbim de o etapă procesuală a acestuia, a se vedea ICCJ, dec. nr. 76/2021, prin care s-a respins, ca inadmisibilă, sesizarea formulată de Trib. Bistrița-Năsăud, s. a II-a civ., de contencios administrativ și fiscal în Dosarul nr. 2618/190/2020 pentru pronunțarea unei hotărâri prealabile privind dezlegarea următoarei chestiuni de drept: Dacă prin sintagma „partea care pierde procesul”, respectiv prin noțiunea „procesul”, se înțelege partea care pierde o etapă din fazele care alcătuiesc procesul civil (ciclul procesual), raportat la art. 13, art. 83 alin. (1) și art. 87 alin. (1) coroborat cu art. 32 C. pr. civ. sau dacă prin sintagma „partea care pierde procesul”, respectiv prin noțiunea „procesul”, se înțelege partea care pierde ultima fază/etapă din ciclul procesual, reprezentată de apel și, eventual, recurs, sau chiar fond, în rejudecare, fără a prezenta relevanță soluția pronunțată în etapa procesuală anterioară, publicată în M. Of. nr. 1213 din 21 decembrie 2021. Deși instanța supremă a respins cererea ca inadmisibilă pe motivul neîntrunirii condiției noutății, prin trimiterile pe care le face în considerente este evidentă orientarea în sensul că soluțiile de etapă nu reprezintă „pierderea” sau „câștigarea” procesului. Sunt relevante considerentele de la paragraful nr. 94 – *Nu este lipsit de*

primei instanțe și triumfă în proces, dar ca urmare a unor probe solicitate abia în fața instanței de apel, fără un motiv serios pentru care nu le-ar fi solicitat în fața primei instanțe; partea obține admiterea contestației pentru tergiversarea procesului, dar pierde, în final, respectivul proces – chiar pierzând procesul pe fond, partea se întreabă, totuși, ce culpă ar avea în legătură cu admiterea contestației privind tergiversarea procesului, formulată de adversar; în mod asemănător se poate pune problema în cazul celui care primește satisfacție atacând considerentele hotărârii, dar pierde procesul – pe de o parte, critica sa este îndreptățită, iar pe de altă parte, adversarul nu are vreo culpă în caracterul deficitar al considerentelor hotărârii ce i-a dat dreptate. În legătură cu ultimele exemple s-au avansat opinii fie în sensul că nu se pot suporta cheltuielile făcute cu contestația privind tergiversarea procesului, fie în sensul că ar trebui aplicate regulile de la admiterea cererilor de îndreptare, lămurire sau completare a hotărârilor judecătorești¹.

Apreciem că teza de a vedea culpa procesuală definită prin „pierderea procesului” asigură atât respectarea regulilor de atragere a răspunderii civile delictuale, cât și fluiditatea procesului, evitând complicarea acestuia cu un demers de cercetare amănunțită și divizată a condițiilor răspunderii pentru diferitele cereri formulate de părți în cursul procesului. În această logică, judecătorul va avea de stabilit numai partea care a pierdut procesul și cuantumul exact al cheltuielilor efectuate de cealaltă parte (proba lor și eventuala proporționalizare, acolo unde legea permite) și legătura acestora cu procesul (acest aspect comportă două dimensiuni: să fie făcute în legătură cu procesul și să fie utile procedurii). Cel care a pierdut procesul va suporta și cheltuieli care nu decurg neapărat din culpa sa procesuală, privită punctual prin raportare la o anumită cerere. El însă este în

relevanță a menționa că însăși Înalta Curte de Casație și Justiție a pronunțat, în timp, decizii de speță prin care a dat dezlegare acestei chestiuni de drept. Cu titlu de exemplu, prin Decizia nr. 1286 din 10 iunie 2021 pronunțată de Secția I civilă, nepublicată, ca urmare a admiterii recursurilor declarate de reclamant și intervenienți, s-a casat decizia atacată și s-a trimis cauza spre rejudecare aceleiași instanțe de apel. În considerentele deciziei s-a statuat, cu privire la cererea recurenților de a le fi acordate cheltuieli de judecată în recurs, că „(...) atâta vreme cât, ca o consecință a admiterii recursurilor, soluția pronunțată este aceea de casare a deciziei atacate și de trimitere a cauzei spre rejudecare la instanța de apel, soluționarea în recurs a cererilor recurenților privitoare la cheltuielile de judecată nu se justifică, acestea urmând a fi analizate și soluționate cu ocazia rejudecării apelului. Este de avut în vedere că doar la acest moment procesual se va putea cunoaște pe deplin măsura în care pârâtul ... a căzut în pretenții, putându-se determina în mod riguros întinderea culpei sale procesuale și, deci, întinderea obligației sale de a suporta cheltuielile de judecată”. Ar rezulta, așadar, că obligarea la plata cheltuielilor de judecată este permisă în acele etape procesuale în care are loc o soluționare a pricinii pe fondul ei sau chiar în baza unei excepții procesuale, însă nu și în etapele intermediare ale judecării în care, prin raportare la specificul soluției pronunțate, nu s-ar putea încă determina nici partea care a pierdut, nici partea care a câștigat procesul, litigiul nefiind încă tranșat.

¹ Într-o decizie de speță, Înalta Curte de Casație și Justiție a hotărât că în cazul contestației privind tergiversarea procesului nu pot fi acordate cheltuieli de judecată, întrucât această instituție este un incident procedural, iar cheltuielile de judecată se stabilesc la finalizarea judecării (ICC), s. I civ., dec. nr. 1080 din 16 aprilie 2024). În altă cauză, s-a reținut că „În ceea ce privește cererile formulate de ambele părți litigante, de acordare a cheltuielilor de judecată, ... temeiul acordării acestora părții care a câștigat procesul este culpa procesuală a adversarului său, care a pierdut procesul. Astfel, culpa procesuală, care reprezintă temeiul acordării cheltuielilor de judecată, nu poate fi stabilită decât la finalizarea judecării, când se poate determina partea care a pierdut procesul. Judecata contestației privind tergiversarea procesului nu vizează însă fondul pretențiilor deduse judecării, respectiva instituție reprezentând un incident procedural, pus de legiuitor la îndemâna părții care consideră că i se încalcă dreptul la soluționarea cauzei într-un termen optim și previzibil, instrument menit să asigure luarea măsurilor legale pentru ca această situație să fie înlăturată” (ICC), s. I civ., dec. nr. 1080 din 16 aprilie 2024, www.scj.ro).

culpă cu privire la existența procesului în sine, văzut în mod unitar și indivizibil. Lanțul causal al actelor de procedură care compun procesul a fost determinat de o cerere fără temei sau de o contestare netemeinică a dreptului dedus judecății. Aceasta este tot ce contează! O asemenea concepție nu este contrară nici principiului accesului la justiție, deoarece acesta implică și responsabilitate. Este în deplină ambianță cu regulile răspunderii civile delictuale, care, spre deosebire de cea contractuală (art. 1.533 C. civ.)¹, presupun acoperirea și a unor prejudicii imprevizibile (de aici răspunsul la întrebarea „dacă am pierdut procesul, de ce ar trebui să suport și cheltuielile decurgând din admiterea unei căi de atac pentru un viciu de procedură sau, mai grav, când se admite contestația privind tergiversarea procesului?”). Desigur, legiuitorul poate interveni (și ar fi oportun) în sensul asumării de către stat a suportării cheltuielilor de judecată în cazuri în care apreciază că actele ce au determinat respectivele cheltuieli reprezintă o problemă a sistemului judiciar. Acest aspect însă este de opțiune legislativă, de asumare și nu obligatoriu².

1.3. Aspecte procesuale. Materializarea expresiei „la cerere”

În privința aspectelor procesuale, persistă confuzii între acordarea „la cerere” a cheltuielilor de judecată și formularea unei „cereri” în justiție, în sensul art. 30 C. pr. civ., eventual coroborat cu art. 194 C. pr. civ.

Există opinii în practică potrivit cărora cheltuielile de judecată ar trebui solicitate prin chiar cererea de chemare în judecată (iar în cazul pârâtului, acesta ar trebui să formuleze chiar o cerere reconvențională). Desigur, confuzia este favorizată și de interpretarea strict literală a dispozițiilor art. 452 C. pr. civ. Acestea pun în legătură cu momentul închiderii dezbaterilor³ asupra fondului numai prezentarea dovezilor privind efectuarea cheltuielilor de judecată, iar nu și a cererii de acordare a acestora. De aici, probabil, s-a întreținut și ideea greșită că pentru cererea în sine ar trebui urmat regimul general al cererilor în

¹ Pentru caracteristica prejudiciului de a fi previzibil în materie contractuală, a se vedea I.Fl. Popa, în *Tratat elementar de drept civil. Obligațiile* (L. Pop, I.Fl. Popa, S.I. Vidu), Ed. Universul Juridic, București, 2012, p. 307.

² În doctrină s-a arătat că nu este fezabilă aplicarea prin analogie a dispozițiilor de la art. 447 C. pr. civ., deoarece această normă are un caracter special, dar s-a avansat ideea că, *de lege ferenda*, s-ar impune intervenția legiuitorului, în sensul de a reglementa într-o manieră similară dispozițiilor referitoare la admiterea cererilor de îndreptare, lămurire și completare a hotărârii judecătorești. Aceeași soluție este avansată și în privința suportării cheltuielilor de judecată în ipoteza admiterii apelului sau recursului împotriva considerentelor – P. Pop, *O poveste fără sfârșit sau (din nou) despre cheltuielile de judecată, in honorem* G. Boroii, Ed. Hamangiu, București, 2024, tomul I, pp. 488-501. Fără a nega valoarea propunerii *de lege ferenda*, în opinia noastră *de lege lata* soluția este suportarea cheltuielilor de către partea care pierde procesul, raportând culpa procesuală la întreaga procedură, iar nu numai la o etapă sau o anumită cerere (în legătură cu care, văzută izolat, părțile ar putea să nu manifeste vreo atitudine imputabilă). În concret, partea care a formulat cu temei contestația privind tergiversarea procesului sau căreia i s-a admis calea de atac împotriva considerentelor nu își va putea recupera cheltuielile efectuate cu aceste proceduri, dacă nu a obținut câștig de cauză în ansamblul procesului. În schimb, cel care a pierdut procesul va trebui să suporte și cheltuielile și pentru procedurile intermediare sau neprevăzute pentru care partea ce a câștigat procesul a făcut cheltuieli suplimentare.

³ Sub aspectul noțiunii de „închidere a dezbaterilor” în mod corect s-a reținut că este vorba despre închiderea dezbaterilor în cadrul procesului în care se solicită cheltuielile de judecată, iar nu în cadrul unui proces în care au fost efectuate cheltuieli de judecată, dar nu au fost solicitate – G.Cr. Zaharia, *Acordarea cheltuielilor de judecată, pe cale separată, în procesul civil*, în volumul *Probleme controversate în dreptul obligațiilor* (coord. Fl. Mangu), Ed. Universul Juridic, București, 2019, consultat pe [www.sintact.ro \[https://sintact.ro/#/publication/151027269?cm=URELATIONS\]](https://sintact.ro/#/publication/151027269?cm=URELATIONS).

justiție. Acest mod de interpretare este greșit și desprins din istoricul și evoluția reglementării, constantelor jurisprudențiale și sensului real al textului din noul Cod de procedură civilă. Vechiul Cod nu manifesta vreo preocupare legată de menționarea limitei de timp până la care se poate formula solicitarea de acordare a cheltuielilor de judecată. Totuși, chiar și în absența unei reglementări, practica era stabilă în sensul că solicitarea se putea face până la închiderea dezbaterilor. Se atrăgea atenția, adesea, că instanțele, în virtutea rolului activ, ar trebui ca înainte de închiderea dezbaterilor să amintească părților că au dreptul de a solicita plata cheltuielilor de judecată¹. Sub acest aspect, legiuitorul noului Cod de procedură civilă nu a simțit nevoia de a reglementa cumva limita de timp până la care se poate formula solicitarea de plată a cheltuielilor de judecată. Apariția actualului art. 452 C. pr. civ. are o altă logică. El este menit să pună capăt unei practici incorecte dezvoltate sub imperiul legii vechi, de a se permite depunerea dovezilor privind cheltuielile de judecată după închiderea dezbaterilor. Desigur, această practică, deloc izolată, era nelegală chiar și prin prisma reglementării anterioare, fiind contrară principiului contradictorialității. Doctrina atrăgea atenția asupra acestei practici greșite, dar ea persista. În aceste condiții, legiuitorul noului Cod a dorit să marcheze, printr-un text expres, ceea ce era oricum evident – că dovezile trebuie prezentate până la închiderea dezbaterilor, iar nu după ce instanța a rămas în pronunțare. Se vede că niciodată nu a existat vreo discuție serioasă asupra limitei de timp în care se poate face solicitarea de plată a cheltuielilor de judecată. Ideea ca părțile să formuleze pretențiile privind cheltuielile încă de la începutul procesului (prin chiar cererea de chemare în judecată sau, mai complicat, cerere reconvențională) nu este logică și nici utilă. Cheltuielile se acumulează pe parcursul procesului. În unele cazuri (dacă cererea ar fi scutită de taxa judiciară de timbru), cererea inițială privind plata cheltuielilor ar fi nulă pentru că nu s-ar putea indica și evalua rezonabil obiectul acesteia.

Cererea privind plata cheltuielilor de judecată poate fi încadrată în conceptul prevăzut în art. 35 alin. (2) din O.U.G. nr. 80/2013 – *cererile depuse în cursul judecății și care nu modifică valoarea taxabilă a cererii sau caracterul cererii inițiale*. Acestea nu sunt cereri adiționale și nici incidentale, deoarece sunt total independente de obiectul cererii inițiale. Este drept, sunt accesorii, dar nu în sensul de „*capete de cerere*” accesorii, ci exclusiv din perspectiva legăturii cauzale raportate la soarta procesului. Aceasta explică și caracterul lor netimbrabil².

Nici cererea de reducere a cuantumului cheltuielilor de judecată nu este o „*cerere în justiție*”, în sensul arătat anterior. Este un motiv utilizat în apărare de cel confruntat cu solicitarea de a suporta cheltuielile de judecată. Aceasta explică și de ce, anume, dacă apelantul contestă soluția prin care a fost respinsă pretenția asupra cheltuielilor de judecată, intimatul va putea ca, direct în apel, să solicite reducerea acestora, fără a se considera că este o „*cerere nouă în apel*”³.

¹ A se vedea V.M. Ciobanu, *Tratat teoretic și practic de procedură civilă*, Ed. Național, București, 1997, vol. II, p. 263.

² A se vedea și ICCJ, dec. nr. 2/2020 privind recursul în interesul legii în materie civilă ce vizează problema de drept referitoare la taxa judiciară de timbru în cazul căii de atac ce are drept obiect cheltuielile de judecată, M. Of. nr. 177 din 4 martie 2020.

³ În acest sens, în exercițiul mijloacelor informale de unificare a practicii s-a reținut că „Nu s-ar putea susține că solicitarea de reducere a onorariului avocațial formulată prin calea de atac a apelului ar fi o cerere nouă, inadmisibilă potrivit art. 478 alin. (3) C. pr. civ. Cererea de reducere a onorariului avocațial nu are natura juridică a unei pretenții noi, prohibite în apel potrivit art. 478 alin. (3) C. pr. civ., ci constituie o veritabilă apărare de fond menită a combate cererea părții potrivnice de obligare la plata cheltuielilor de judecată constând în onorariul avocațial” (minuta întâlnirii

2. Exonerarea pârâtului de la plata cheltuielilor de judecată

O importantă clarificare a fost adusă de jurisprudență sub aspectul condițiilor în care operează cazul de exonerare de obligația de a suporta cheltuielile de judecată prevăzut la art. 454 C. pr. civ.

Teza I a art. 454 C. pr. civ. nu putea ridica probleme de interpretare, deoarece, în esență, textul reprezintă o preluare a art. 275 C. pr. civ. de la 1865, cu o adaptare terminologică („*primul termen la care părțile sunt legal citate*” în loc de „*prima zi de înfățișare*”) și o integrare a jurisprudenței consolidate sub imperiul reglementării anterioare (referirea firească la faptul că *punerea în întârziere să se fi făcut anterior cererii de chemare în judecată*, iar nu chiar prin aceasta, și ipoteza punerii de drept în întârziere). Problemele de interpretare au fost determinate de apariția tezei a II-a, care prevede, în mod misterios, că „*dispozițiile art. 1.522 alin. (5) din Codul civil rămân aplicabile*”. Acestea din urmă se referă și ele la suportarea cheltuielilor de judecată de către reclamant, chiar și în ipoteza în care acesta ar câștiga procesul, dar în condiții ușor diferite de cele ale art. 454 teza I C. pr. civ. Diferența esențială constă în faptul că, în timp ce pentru exonerarea de la plata cheltuielilor art. 454 teza I C. pr. civ. stabilește condiția ca *pârâtul să fi recunoscut pretențiile reclamantului*, art. 1.522 alin. (5) C. civ. pretinde ca *pârâtul să execute obligația într-un termen rezonabil*, calculat de la data la care cererea i-a fost comunicată. Dacă nu ar fi existat art. 454 teza a II-a, s-ar fi putut afirma că dispozițiile art. 1.522 alin. (5) C. civ. au fost parțial abrogate și înlocuite cu soluția legislativă prevăzută în art. 454 teza I C. pr. civ., care atenuază condițiile exonerării pârâtului. Această susținere se putea baza pe faptul că noul Cod de procedură civilă este o normă ulterioară, dar și pe faptul că în legea de punere în aplicare a acestuia art. 83 lit. k) prevede că se abrogă orice alte dispoziții contrare, chiar dacă sunt cuprinse în legi speciale. Dar teza a II-a din art. 454 C. pr. civ. ne anunță că, dimpotrivă, dispozițiile diferite ale art. 1.522 alin. (5) C. civ. „*rămân aplicabile*” și vor trebui să coexiste cu cele ale art. 454 teza I C. pr. civ.

Practica judiciară a cunoscut o divizare. Căutând un sens și un domeniu de aplicare al regulilor de la art. 454 C. pr. civ., unele instanțe au dezvoltat teza conform căreia acestea s-ar aplica cazurilor nesuscetibile de punere în întârziere, rămânând în sfera art. 1.522 alin. (5) cazurile în care operează punerea în întârziere. Alte instanțe au rămas fidele unei interpretări a art. 454 C. pr. civ. în concordanță și continuitate cu cea dezvoltată în legătură cu art. 275 C. pr. civ. de la 1865. Acestea au apreciat că exonerarea pârâtului de plata cheltuielilor de judecată operează numai în cazurile susceptibile de punere în întârziere, în timp ce pentru cele care excedează acestui domeniu plata cheltuielilor reprezintă un aspect inevitabil. Înalta Curte de Casație și Justiție a tranșat această dilemă, stabilind că „*în interpretarea și aplicarea unitară a dispozițiilor art. 454 C. pr. civ., pârâtul nu poate fi exonerat de la plata cheltuielilor de judecată în situația în care obiectul acțiunii îl reprezintă un litigiu din categoria celor nesuscetibile de procedura punerii în întârziere sau un litigiu în care hotărârea nu se poate pronunța doar pe baza recunoașterii pârâtului*”¹. Soluția este convingătoare și, oricum, obligatorie. Rămâne însă o problemă. Dacă exonerarea operează numai în sfera litigiilor susceptibile de punere în întârziere, iar în cazul acestora s-ar aplica dispozițiile art. 1.522 alin. (5) C. civ. (pentru că, indiferent de calificarea acestora ca norme generale sau speciale, chiar art. 454 teza a II-a C. pr. civ. prevede că ele rămân aplicabile), ce aplicabilitate practică ar mai avea art. 454 teza I C. pr. civ.? În acest context, s-a avansat

reprezentanților Consiliului Superior al Magistraturii cu președinții secțiilor civile ale Înaltei Curți de Casație și Justiție și curților de apel, Pitești 2019).

¹ ICCJ, dec. nr. 21/2022 privind admiterea recursului în interesul legii referitor la interpretarea și aplicarea unitară a dispozițiilor art. 454 C. pr. civ., publicată în M. Of. nr. 1091 din data de 11 noiembrie 2022.